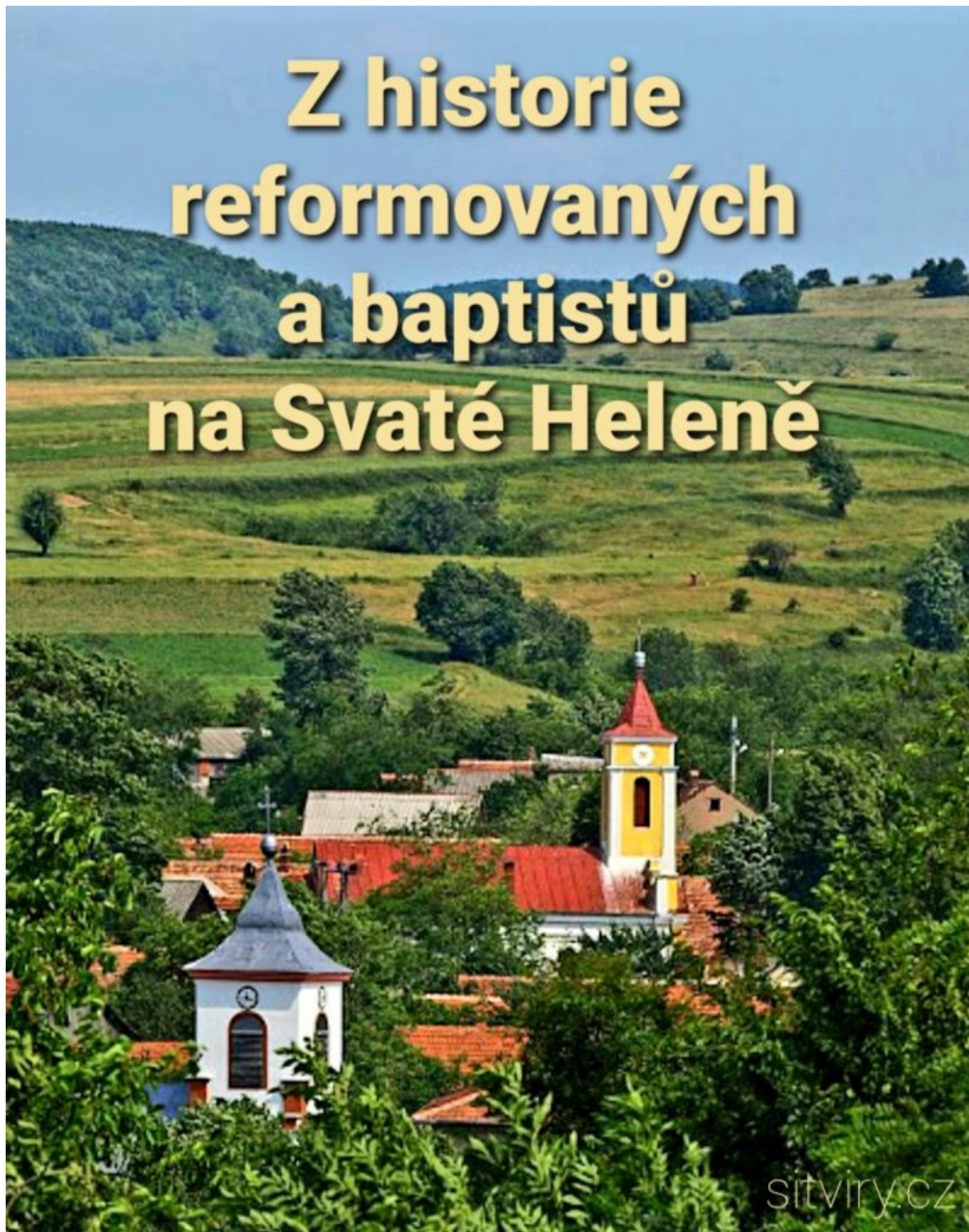

Z historie reformovaných a baptistů na Svaté Heleně 1.

S laskavým svolením autora začínáme na stránkách sitviry.cz publikovat studii Michala Pavláška, ve které se zabývá neuvěřitelně zajímavými náboženskými vztahy (ale i konflikty) mezi katolíky, reformovanými (poté baptisty), nazarény a příslušníky Modrého kříže na Svaté Heleně. Dočteme se o tom, jak byla Svatá Helena provázaná s různými misemi, které na Balkán směřovaly. Možná nám minulost helenských baptistů pomůže lépe porozumět jejich současnosti. První díl obsahuje odborné poznámky o přístupu autora k výzkumu tohoto tématu.

Z historie reformovaných a baptistů na Svaté Heleně

Obec Svatá Helena jako vinice Boží misiemi oplocená. Krůčky k přehodnocení chápání české (e)migrace na Balkáně

Michal Pavlásek

V intencích předkládané kolektivní monografie, sledující teritoriálně vymezenou problematiku ze sociálně-antropologických pozic, je v následujícím textu prezentováno v současnosti výrazně akcentované téma české (e)migrace na Balkáně.

Balkán je často vykreslován jako kulturní „eintopf“, zavdávající často příčinu k romantizujícím srovnáním s etnomuzejní laboratoří. Tato metafora je živena stereotypizující mízou lidového diskurzu, připisujícímu v duchu podlehnutí grupismu¹ různorodé skladbě obyvatelstva onu až ontologickou skupinovou danost. Spouštěcím mechanismem je přijetí produkce etnonárodních dějin, jak tomu naneštěstí je i v současnosti.

Etnické skupiny ale nejsou metafyzicky stacionární realitou, nýbrž epistemologickou perspektivou. Vycházíme přitom z premisy, že kategorie etnikum je pouze kognitivní model uplatňovaný ke klasifikaci populace teprve v posledních desetiletích (Hirt 2007), což z něj dělá pojmovou mátohu strašící současnou vědu.

Náš výzkum bychom proto neměli orientovat na otázky, co je to národ či etnická skupina, ale proč se některé sociální zkušenosti těmito kategoriemi popisují. V postbarthovském světě, zdůrazňujícím význam skupinových hranic a jejich sociální podmíněnost, se relevantním stalo tázání po recepci „hranic“ samotnými aktéry a hledání „spínačů“ mentálních konstrukcí *boundary markerů* (Cohen 1985), existujících pouze v kognitivní rovině lidského prožívání. V tomto myšlenkovém dědictví se proto budeme po celou dobu našeho exkurzu pohybovat, a nabídneme tak jiný výchozí bod zevrubného sledování lokálního kontextu české diaspory na příkladu obce Svatá Helena, než tomu bylo doposud – všimneme si zejména symbolických rovin konstrukce skupinových hranic. Mementem a cílem textu je poukázat na nevhodnost vidění krajanských komunit „etnickými brýlemi“, jak tomu bylo v minulosti dávné (Auerhan 1921; Karas 1937), nedávné (Jech a kol. 1992) a jak je tomu ještě dnes². Prostřednictvím dochovaných zpráv a výpovědí v historické dokumentaci se zde pokusíme prezentovat problematiku samotného sebevymezení vybraného společenství uvnitř lokality Svatá Helena v rumunském Banátu, a upozornit tak na identitotvorné procesy výmluvně svědčící o konstrukci *boundary markerů* prostřednictvím formování distinkčních gest v komunikačním poli lokálního prostředí. Ukážeme zde, že utváření zakoušené hranice obyvatel Svaté Heleny v dichotomizační linii My x Oni v první polovině 20. století neprobíhalo v linii národní, ale náboženské. V průčelí sepisování příspěvku stojí stručná inventura úvah, jež mne k záměru sepsání právě takovéto studie přivedly.

Diskurzivní a terminologické zastavení

Na tomto místě není sdostatek prostoru zevrubně se věnovat termínům jako krajané, krajanství, Češi v cizině apod., nesoucím v sobě přídech esenciální konceptualizace problematiky emigrantů v jihovýchodní Evropě coby těžkého dědictví metodologického nacionalismu (Wimmer – Glick-Schiller 2009). Přesto je záhodno učinit drobnou koncepční odbočku směrem k reflexi těchto základních pojmů danou nutným krokem alespoň stručně ozřejmit výchozí badatelskou pozici. Reprezentujeme zde totiž vědecký diskurz (analytický model), jenž bývá s veřejnou kognitivní šablonou obvykle buď mimoběžný, nebo souběžný až příliš³. První příklad reprezentuje v obecném diskurzu absenci hlubší reflexe skutečnosti procesuálních proměn identit v diachronní perspektivě, druhý tvoří ideologicky podmíněné práce, jež mohou svými cíli dobové ideologické pozadí (ne)přímo reprezentovat (Nosková 1997; Nešpor 2005). Jejich deklarovaným cílem totiž pohříchu bývá snaha emigrantské enklávy vykreslit v barvách buď značně idylických jako „živou součást národa vzdáleného tisíce kilometrů“, nebo se emigranti ze „zapomenuté větve českého národa“ prostřednictvím jimi prezentovaných výsledků etnografických výzkumů mají stát dokonce „trvalou součástí našeho národa“ (Jech a kol. 1992, 7-8). Jak se zdá, tato až aktivistická úloha, s jakou badatelé do terénu nezřídka vstupovali, není nepodobná prvorepublikovým romantizujícím snahám „pečovat“ o vystěhovalce v zahraničí. Kromě českého prostředí je toto nacionalizační hledisko analytického modelu patrně snad ještě

zřetelněji také na Slovensku⁴. Upřeme-li pozornost směrem k reprezentantům modelu lidového, všimneme si, že podobné snahy vyvíjí například již tradiční krajaňský festival, připomínající občanům ČR živou folklorní tradici krajaňských diaspor, kterou si na rozdíl od obyvatel jejich domoviny uchovaly. Její prezentace tak působí jako příklad toho, jak by měli o své kulturní dědictví pečovat⁵. České diaspor a ČR jako jejich země původu tak tvoří dvě entity, jež se vzájemně ovlivňují, a co víc, legitimizují existenci vlastní kolektivní identity - v případě krajaňů na diasporickém, v případě občanů ČR na občanském základě. Není se přitom čemu divit. Tato legitimizační praktika národního státu, založeného stále spíše na principu etnickém než občanském, je prostřednictvím kulturně unifikačního působení globalizace na denním pořádku. Musíme přitom ale dodat, že národ český definovaný na občanském základě je zatím spíše vysněnou představou směřování jeho aktuální etnické varianty. Proto je tento občanský národ nutné - podobně jako ten etnický - znova vynalézat (Třeštík 2008, 140).

Pojmu *krajaň* zde budeme užívat pouze v kriticky-reflexivní rovině spočívající dle mého soudu v přijetí dvou podmínek, dosud až na výjimky (Hirt - Jakoubek 2005; Pavlásek 2011a) téměř neakcentovaných. Dodejme, že obě jsou spojené se základní otázkou, kterou bychom si měli při reflexi pojmů výše uvedených klást: „*Kým vystěhovalci z českých zemí dobově byli a jaká forma identifikačního mechanismu hrála ústřední roli v aktérsky zakoušeném sebevymežujícím principu?*“ Té bychom měli dát přednost před hledáním odpovědi na otázku, za koho se považují dnes?, odpoutávající nás od sledování vývojových identitotvorných procesů v čase a prostoru, a legitimizující tak jejich dosavadní nereflexivní užívání. Hlásíme se takto k užití diachronní perspektivy sledování sociálních tendencí v migračních tocích utvářejících multiplicitní identity, k jejichž zkoumání je nutný interdisciplinární (a tudíž také multiparadigmatický) přístup (Brettell 2001), což považujeme za důležitý vklad pro porozumění našim snahám přispět k postupné revizi „krajaňské otázky“.

Inventura obecného chápání Čechů v zahraničí je svázána s historickým kontextem odchodu obyvatelstva z českých zemí, čili s nejstarší etapou emigrace.

(1.) Podmínkou je reflexe dobových identitárních rovin, se kterými se tehdejší vystěhovalci mohli identifikovat - tady narážíme na klíčový problém studia krajaňů odchodivších v době před obdobím „národního obrození“. O takovýchto skupinách můžeme jen stěží hovořit či je pojímat jako *etnické Čechy*, jelikož odcházejí před šířením a přijímáním národní ideologické doktríny prosazované až v údobí pozdějším, a je to právě touto ideologií šířené nazírání, které z pojmenování populace vycházející ze zemské příslušnosti vytváří etnonym⁶. Ano, dnes se již jedná o *Čechy v zahraničí*, jelikož se s touto kategorií sami ztotožňují a s národní identitou svoji existenciální rovinu spojují, ale takto tomu nebylo vždy, a nelze proto tento termín pojímat bez náležité reflexe. Dnes lidovým i vědeckým diskurzem vystěhovalcům automaticky připisovaná česká (etnická) identita nebyla zdaleka samozřejmá. Obyvatelstvo českých zemí se mohlo ztotožnit hned s několika nacionalizačními projekty. Vývoj v Čechách byl spojen s pěti různými, vzájemně často protichůdnými národně politickými tendencemi, odpovídajícími rozdílným pojetím národa: rakušanstvím, velkoněmectvím, slovanstvím, bohemismem a češtvím (Kořalka 1996, 19). Krom toho však také s ideologickým korpusem, který na národně identifikační doktrínu nebrnkal (konfesionalita). O etnických Češích v zahraničí (později *diasporických* Češích) tak lze hovořit až s přijetím *etnické dikce*⁷, kdy se etnicita do popředí organizačního kritéria kolektivit prosazuje až v důsledku rozvíjených meziválečných snah Československa „zachránit“ (Pavlásek 2011) vystěhovalce z českých zemí od asimilace. Dělo se tak připomínáním původu a historických vazeb diaspor k teritoriu, na jehož základech později vzniklo Československo. Do té doby je ale na místě tato společenství pojímat jako *etnický indiferentní skupiny* vystěhovalců z českých zemí, kdy to byla identifikace zemská, jazyková a konfesní, jež dobově hrála z hlediska identifikačního kánonu první housle⁸.

Krajanská koncepce diskurzu *vědeckého* (reprezentovaná zejména folkloristy, etnology a historiky) i toho *lidového* (médiá, politické orgány) tak vlastně připisuje emigrantům etnickou skupinovitost jaksi samozřejmě a jako *danou* realitu. Brubaker tyto tendence nazývá grupismem (Brubaker 2002), kdy jsou národy pojímány „jako kolektivní jedinci, schopní solidárního, záměrného kolektivního jednání“ (Brubaker 2003, 376) a státní celek se nedefinuje na základě občanského principu jako skupina všech občanů státu, ale prostřednictvím etnického principu. Proč je důležité na tuto skutečnost upozornit? Takové nahlížení badatelů, pracujících s etnizačními nálepkami, mnohem více maskuje, než odkrývá, což je v rozporu s naší snahou. Závažným důsledkem tohoto procesu je tak po našem soudu skutečnost, že tím dochází ke spoluvytváření kolektivní identity Čechů v zahraničí prostřednictvím uplatňování etnizující kategorizace. Přitom právě vědecký/analytický diskurz by měl svými výsledky na tyto tendence upozorňovat.

(2.) Kromě toho je nutné pamatovat také na důležité posuny v prostředí sociálních věd, kdy se do centra pozornosti dostala identita jedince, utvářená sociální a kulturní podmíněností, situacností či multiplicitou (Jenkins 1996). Uplatňování termínů Češi apod. bez přihlídnutí k těmto okolnostem vede k reifikaci pojmu – falešné představě neměnnosti na úkor procesualnosti a interakčnosti. Tato zvětšující kategorizace se později stala obecným nástrojem praxe. Dostáváme se tak k problému primordiálního pojetí identit a k zániku významové mezery mezi kategoriemi praxe a analýzy. Esencialistické chápání národů (dodejme jakýchkoliv sociálních skupin) jako reálných entit z kategorií praxe dělá kategorie analýzy (Brubaker 2003, 378). Kategorii „krajan“ nebo „Čech“ z tohoto důvodu neužíváme jako nástroj analýzy, ale jako její *předmět*⁹.

Učiníme-li závěr této krátké úvodní glosy, užívat termíny jako *krajané* nebo *Češi v zahraničí*, zahrnující jednotlivé emigrantské populace jako celek, jedním významovým označením, je z výše uvedených důvodů problematické a z principu nesprávné, jelikož jeho náplní jsou nedostatečně reflektované etnizující kategorie. Jelikož se však v současnosti dříve etnicky indiferentní skupiny vystěhovalců za Čechy (v zahraničí) považují, byť se jimi v některých případech z konstruktivistického hlediska „stali“ až s přijetím manipulativní etnické noty mezi světovými válkami, importující lidovému československých orgánů instrumentalizující kulturní symboly v etnické rovině, tak tato označení v principu odpovídají současné realitě¹⁰. Spěchejme přitom ale zdůraznit, že při jejich užívání v diskurzu vědeckém i obecném je nezbytné mít výše naznačené kruciální podmínky jejich přijetí na paměti a důrazně jednotlivé vystěhovalcké skupiny diferencovat v návaznosti na zevrubné seznámení s lokálním kontextem v diachronní perspektivě. V ideologické rovině našich úvah nám tedy nejde o to, zdvihat navrženým postupem bitevní korouhev všem, kdo tak nečiní, natož „s křížkem po funose“ okopávat primordialistické pozice, ale pokusit se nasměrovat studium české emigrace k reflexivně-kritické rovině bádání.

Poznámky:

¹ Tedy předpokladu a petrifikace (etnické) skupiny jako dané reality (Brubaker 2003; Brubaker – Loveman 2004, 32).

² Máme na mysli například proběhlou výstavu Český Banát, jež koncepčně připomínala poslední citovanou práci, zcela přehlížejíc významnou baptistickou komunitu na Svaté Heleně, či postoj vrcholného orgánu věnujícího se problematice krajanů na politické úrovni – Stálé komise pro krajanů žijících v zahraničí (<http://krajaneradio.cz/articleDetail.view?id=2224>, přístup 1. června 2011).

³ K vymezení modelu lidového (resp. kategorie praxe) a analytického, stejně jako k nevhodnosti užití pojmu etnika či etnicity v něm viz Hirt 2007.

⁴ Srov. například diskusi kolem Atlasu lidové kultury v Slovákovi v zahraničí, kdy jedním z cílů

autorů bylo podle Z. Beňuškové (2001, 125) Slovákům „pripomenúť [...] ich kultúrne korene i zvláštnosti a upevniť ich národne vedomie“.

⁵ Viz <http://krajane.radio.cz/articleDetail.view?id=2257> (přístup 25. srpna 2011).

⁶ V případě Moravy tomu bylo ještě později – viz Mezník 1990; Bočková 2009. Pět Kořalkových tendencí na moravské poměry aplikoval Jiří Malíř (1990).

⁷ Tento termín v českém prostředí prosadil Petr Lozoviuk (1997), když poukázal na nesamozřejmost postavení etnicity jako organizačního kritéria skupiny.

⁸ Totéž platí o emigrantech-exulantech, opouštějících svou vlast z náboženských důvodů již od 16. století a v následujícím období. Příkladem takovýchto současných diaspor je Zelow v Polsku nebo Alexandrovka, Bohemka a Veselynivka na Ukrajině.

⁹ Inspirací nám jsou podobné snahy T. Hirta uplatňující tento princip na případě pojmu etnikum či komunita (Hirt 2004, 2007).

¹⁰ Takto podaný nástin procesu utváření kolektivní identity lze ztotožnit s Mertonovou tezí o sebenaplňujícím prorocství, kdy jeho počátkem je „nesprávná definice situace, jež vyvolává nové chování, díky kterému se původně mylná představa stane pravdivou“ (Merton 2000, 199).

Michal Pavlásek

Hodnocení:

□□□□

Další díly:

[*Z historie reformovaných a baptistů na Svaté Heleně I.*](#)

[*Z historie reformovaných a baptistů na Svaté Heleně II.*](#)

[*Z historie reformovaných a baptistů na Svaté Heleně III.*](#)

Z historie reformovaných a baptistů na Svaté Heleně IV.

Z historie reformovaných a baptistů na Svaté Heleně V.